

ביאור לאורות ישראל

פרק א פסקה ו

הרב אהרן איזנטל

במשך כארבעה עשורים מוסר הרב אהרן איזנטל בישיבת הגולן שיעור בספר "אורות" של מרן הרואה הרב קוק זצ"ל. שיעוריו של הרב איזנטל מהווים יסוד מוסד בבניין האמוני של בחורי הישיבה. במהלכם מתבררים בסבלנות וביסודיות מושגים בהשקפה הציונית דתית מבית מדרשו של הרב זצ"ל, ומוקנים כלים ללמידה עצמאית של כתביו.

זה למעלה משנתיים אנו שוקדים, בניצוחו של הרב, על הפיכת דברים שבעל פה לתורה שבכתב. יותר ממחצית הקובץ ערוך ומוכן, ואנו מלאי תקווה כי המלאכה תושלם מהרה ויזכנו ה' להביא הדברים לאור עולם. דרך הכתיבה מבקשת לשמר את אופי השיעורים בביאור יסודי ומדויק, ברור וקולח, המציג את הרעיון של דברי הרב בכל פסקה בפני עצמה, לצד מקומה במארג הכללי של פרקי הקובץ.

לפני הקורא מוגשת טעימה מתוך הביאור, פסקה ו מהפרק הראשון של קובץ "אורות ישראל". הרצי"ה העניק לפרק כולו את הכותרת "מהות כנסת ישראל ותכונת חייה", ובפסקה זו מתבארת אחת ההגדרות למהות חייה של כנסת ישראל והיא "השאיפה אל השלום העליון", השאיפה לסיום ההתגוששות שבין שאיפת הטוב ושאירת הרע, המתרוצצות שתיהן בקרב האדם, ב"דרך עליה" של איגוד כוחות, כשהרע מתמסר לטוב. נאים הדברים לעת בה רואה אור גיליון זה של "קול ברמה", כשאורות של תשובה ושאירת טוב ממלאים חללו של עולם, בתפילה שנוכה לבוא "למרום המטרה, שרק קול האלהים ישמע בלבבו, ורק הטוב האור החסד והאהבה יהיה חלקו", כדברי הרב בפסקה זו.

פרק א מהות כנסת ישראל ותכונת חייה פסקה ו שאיפת השלום העליון בין הטוב והרע בישראל

שתי נטיות מתרוצצות הננו פוגשים בנפש האדם, לשתי מגמות מחולפות. נטיה למלא את כל שאיפת הרע, את כל התאות היותר שפלות, בין מצד החומר בין מצד הרוח, שהן עוד מתרחבות ומסבכות בעוזן את האדם, כקנאה ושנאה וכיוצא בהן, ולעומתה לא נוכל להתעלם מלראות את שאיפת הטוב, המתגלה לפעמים ברוחו של אדם, שכל העולם כולו כדאי הוא לה, להשכילו ולהיטיבו, ולמלאות אותו חסד אהבה ואורה. אבל כל נטיה חפצה להתגדר בלבדה ולהיות היא השלטת בקרב הלב ומלאה את כל רוח ונפש. והניגוד הזה הוא מרעיש את הלב וממלא את החיים הלחלות, והאדם מתאמץ תמיד איך להשלים בקרבו השלמה פנימית, ובלבד שיחדלו ממנו מצוקות נפשו. והשלום מתכונן ע"י כבישת אחד מן הצדדים בדרך כניעה לצד השני, או - מה שהוא למעלה מזה - בדרך כריתות ברית והתאחדות גמורה, באופן שהצד המנגד מתהפך כולו, עם כל כחותיו, להצד שכנגדו לחם.

על כן ישנם שני דרכים בהשאיפה לההשואה של התשוקות, שיסודי חיי האדם, הפרטי והחברותי, נבנים עליהן, והם הם הלוקחים את המקום היותר גדול בכל ערכי החיים וסעיפיהם. הדרך האחד הוא דרך הירידה, כלומר להדריך את האדם בחינוך כזה עד אשר סוף־כל־סוף ישתקע קול אלהים אשר בלבבו, ויהיה כולו יכול להיות מסור לשאיפותיו המוטבעות בעומק חומו, ויצר הרע של הכעס והתאוה השנאה והזדון שבנפשו, וזאת היא מחשבת הרשעה, המקפלת את החלק היותר חזק שבקיבוצים האנושיים. הדרך השניה היא דרך העליה, לבקש לחנך את האדם עד שיבא למרום המטרה, שרק קול האלהים ישמע בלבבו, ורק הטוב האור החסד והאהבה יהיה חלקו, זה הדרך הולך ונכבש לאטו, בצעדים מדודים ואופן חשאי למאד.

באומות הוגלמה בישראל השאיפה אל השלום העליון, השלום האמתי, שהוא בטוח בנצחוננו, אע"פ שדרכו רחוקה והיא עומדת בקשר מלחמה נגד השאיפה ההפוכה, אשר סופה לפול ולהוכיח את אפסותה לעין כל, ואז יהיה ד' אחד ושמו אחד.

בפסקה זו מופיע ניתוח עמוק של נפש האדם, כל אדם. הדברים נוגעים במאבק היצרי הסוער הקיים בנשמתו של בן אנוש, ומתוכם עולה תכונה לאומית מיוחדת, המבדילה בין ישראל לעמים, בשאיפה לשלמות ולשלום בין כוחות נפשו של האדם.

שתי נטיות מתרוצצות הננו פוגשים בנפש האדם, לשתי מגמות מחולפות.

הרב מתאר את נפש האדם כזירה של מאבק מתמיד בין כוחות רבי עוצמה, שמושכים לכיוונים שונים, לעתים מבלי שאנחנו יודעים להסביר טיבם. הרב מבאר ששורש המאבק נעוץ בשתי נטיות מנוגדות הקבועות במנגנון הנפשי, והן אלו המושכות את האדם לכיוונים מנוגדים. נטיות אלו לא נותנות לאדם מנוח, הן קיימות בתוכו ו"מתרוצצות" בקרבו. אלו הן "שאיפת הרע" ו"שאיפת הטוב", כפי שירחיב הרב ויגדירן בהמשך.

הביטוי "התרוצצות הנטיות" מזכיר את האופן בו תיארה התורה את הריונה של רבקה: **וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים בְּקֶבֶהָ** (בראשית כה, כב). בזהר נאמר כי הבנים יעקב ועשיו הם כנגד יצר הטוב ויצר הרע, רעיון שבא לידי ביטוי בדרשת חז"ל "היתה עוברת על בית של עבודה זרה, היה עשו מפרכס לצאת, עוברת על בתי כנסיות ובתי מדרשות, יעקב רוצה לצאת" (בראשית רבה סג, ו). רבקה אינה יודעת כי היא נושאת ברחמה שני בנים, אך היא חשה בשניות הזו, וחושבת שהיא עתידה ללדת בן אחד בעל שתי נטיות מתרוצצות, לכן נאמר: **וַיִּתְאַמֵּר אִם כֵּן לָמָּה זֶה אֲנִי וַתֵּלֶךְ לְדַרְשׁ אֶת ה'** (בראשית, שם). רבקה תוהה איזו מין נשמה סוערת שוכנת ברחמה, והולכת אל הנביא על מנת לברר תופעה מסעירה זו. הנביא חושף בפניה את הצפון בבטנה ואומר לה: **שְׁנֵי גוֹיִם בְּבֶטְנְךָ וְשְׁנֵי לְאָמִים מִמֶּעֶיךָ יִפְרְדוּ** (שם, כג), ברחמך שני עוברים בעלי אופי מסוים שקבוע בהם מראש, האחד נוטה אל הטוב והשני נוטה אל הרע.

בדברים שלפנינו אומר הרב כי מחשבתה הראשונית של רבקה אפשרית אף היא. גם בתוך האדם עצמו מתרוצצות שתי הנטיות, השאיפה לטוב והשאיפה לרע, וכפי ש"וּלְאִם מְלֵאִם יֵאָמֵץ" (שם), כך גם באדם הפרטי פעם ידה של נטייה אחת על העליונה ופעם של האחרת. בדבריו אלו הרב הולך בעקבות התנאים שתיארו את היצר הטוב והיצר הרע כדמויות בעלות אישיות עצמאית נבדלת, הנאבקות ביניהן והופכות את חייו של האדם לסדרה אינסופית של מאבקים פנימיים.

נטיה למלא את כל שאיפת הרע, את כל התאוות היותר שפלות, בין מצד החומר בין מצד הרוח, שהן עוד מתרחבות ומסככות בעוזן את האדם, כקנאה ושנאה וכיוצא בהן,

כאמור, הנטייה האחת מכונה "היצר הרע", זו השאיפה המבקשת למלא את תאוותיו השפלות והנמוכות ביותר של האדם, ומקורה באחד משני מקורות: החומר והרוח. הצד החומרי של האדם הוא רצונו לספק את כל צרכיו הגופניים. לעתים הדחף הקיים באדם לספק את תאוותיו הגופניות השונות הוא כה חזק, עד שהוא גורם לו להיות חסר עכבות בדרכו לכובשן.

ואף שהצד החומרי של האדם הוא המזוהה בדרך כלל עם היצר הרע, גם לתאוות הבאות מהצד הרוחני שבאדם יש כוח למשכו אל הרע, ודווקא עליהן אומר הרב "שהן עוד מתרחבות ומסבכות בעוון את האדם". הרוח המפותחת המבדילה בין בני האדם לשאר היצורים החיים, כוחות הרגש הפעילים שאינם קיימים בצורה חזקה כל כך אצל בעלי החיים - הרצון, הדמיון, החזון, כל אלה עלולים להוביל את האדם למחוזות רעים מאוד. שתי הדוגמאות לשאיפת הרע מצד הרוח שמציין הרב הן הקנאה והשנאה, ועליהן ניתן להוסיף שלל תכונות המהוות מנוע למעשי רוע, כגון אנוכיות, תאוות בצע, ועוד. אלה תכונות הדוחפות אדם להתחרות ברעהו עד כדי מוכנות לדרוס את האחר לטובת השגת מטרתו, וכשמידות מגונות אלו מופיעות בקרב עם או קבוצה חזקה הן עלולות להביא לידי הרס וחורבן נוראים, כפי שנעשה בידי גרמניה הנאצית.

ברם, "גם אֵת זֶה לְעִמַּת זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים" (קהלת ז, יד), ובתוך האדם מתרוצצת גם שאיפת הטוב, כפי שממשיך ומבאר הרב:

ולעומתה לא נוכל להתעלם מלראות את שאיפת הטוב, המתגלה לפעמים ברוחו של אדם, שכל העולם כולו כדאי הוא לה, להשכילו ולהיטיבו, ולמלאות אותו חסד אהבה ואורה.

מול שאיפת הרע, קמה וגם ניצבה "שאיפת הטוב". הרב מדגיש שאין להתעלם משאיפה זו, ומסתבר לומר שזוהי קריאה נצרכת שכן מטבעו האדם נוטה שלא לראות את הטוב שבחברו ובמיוחד באומה אחרת, אלא דווקא את הצדדים השפלים והאפלים בהם. הרב מדבר כאן על כלל האנושות וקובע שאם נתבונן נמצא את שאיפת הטוב "ברוחו של אדם".

כיוון שהטוב טבוע בעולם מיסודו, ככתוב "כִּי אֶמְרָתִי עוֹלָם חֶסֶד יִבְנֶנָּה" (תהילים פט, ג), יש הלימה בינו ובין שאיפת הטוב המופיעה באדם ו"כל העולם כולו כדאי הוא לה", דהיינו, העולם ראוי להופעה זו ואף נברא בשבילה, היא משכללת אותו וגורמת "להשכילו ולהיטיבו, ולמלאות אותו חסד אהבה ואורה". שאיפת הטוב של האדם ממלאת את העולם בכל ממדי ההשכלה, בין בדעת פשוטה המתבטאת בפיתוחי המדע ותחומי הדעת השונים, ובין בדעת אֱלֹהִים. גם הרצון להיטיב עם הזולת הוא חלק משאיפת הטוב הטבועה באדם, המגיעה עד כדי מוכנות

למסירת נפש למען ערכים נאצלים ולמען הזולת. כך בשאיפתם אל הטוב ממלאים בני האדם את העולם כולו בחסד, אהבה ואורה.

אבל כל נטיה חפצה להתגדר בלבדה ולהיות היא השלטת בקרב הלב ומלאה את כל רוח ונפש. והניגוד הזה הוא מרעיש את הלב וממלא את החיים חלחלות, והאדם מתאמץ תמיד איך להשלים בקרבו השלמה פנימית, ובלבד שיחדלו ממנו מצוקות נפשו.

שתי הנטיות הקיימות באדם, חפצות לא רק להופיע דרכו, אלא לשלוט בכל חדרי לבו, ולמלא את כל רוחו ונפשו. זהו קרב הכנעה בין שתי תנועות הפוכות המתנצחות זו כנגד זו במלחמה פנימית תמידית. האדם מוצא בעצמו מצד אחד משיכה עזה אל כל דבר טוב וישר, ומצד שני דחף בלתי מוסבר אל הרע והמכוער. הלב רועש ורוגש בשל הניגודיות הזו, הממלאה את החיים בזעזועים, רטט וחוסר שקט. הניגודיות הזו לא נותנת לו מנוח ומנציחה את שאלתה של רבקה: "לָמָּה זֶה אֲנֹכִי?" (בראשית כה, כב) האדם מבקש להשיב לעצמו על שאלות הקיום הבסיסיות ביותר, מי אני ומה אני? אני טוב או שמא אני רע? זוהי נדבנה מאימת, בה לעתים האדם נוסק מעלה ומרגיש כי הוא נוגע בשמיים, ולעתים הוא חווה נפילה המרסקת אותו בעוצמה אדירה אל תחתיות ארץ. האדם מתאמץ למצוא מזור למצוקות נפשו, להשקיט את לבבו, ולהשכין שלום בקרבו. כיצד יעשה זאת, כיצד ישיב לעצמו את שלוות הנפש הנעדרת ממנו? על כך משיב הרב:

והשלום מתכונן ע"י כבישת אחד מן הצדדים בדרך כניעה לצד השני, או - מה שהוא למעלה מזה - בדרך כריתות ברית והתאחדות גמורה, באופן שהצד המנגד מתהפך כולו, עם כל כחותיו, להצד שכנגדו לחם.

שתי דרכים ישנן לכינון השלום הפנימי ולהשקטת השניות שהאדם מוצא בקרבו. הדרך הראשונה היא דרך של כיבוש. פירוש הדבר הוא שבמאבק בין שני הצדדים, גובר האחד על השני ומכריע אותו. דרך זו שוכללה על ידי תנועת המוסר הליטאית, שדרשה להתמודד עם הכוחות השפלים שבאדם ולהכניעם. בדרך זו, גם כשהטוב גובר, הרע לא נעלם לשום מקום. אלא שבכל פעם שצצה בנפש האדם שאיפה לרע, קמה השאיפה לטוב ומכה על ראשו, כך שלא מתאפשר לרע לקבל ביטוי מעשי.

דרך הכובש מנציחה את התרוצצות הנטיות באדם ותובעת ממנו התמודדות מתמדת עם הנטייה הרעה, אלא שלא מובטח לאדם שתמיד הטוב יגבר על הרע, ולכן "למעלה מזה" ישנה דרך אחרת. הדרך הנעלה מדרך הכיבוש היא הדרך של "כריתות ברית והתאחדות גמורה", המכונה

בדברי רבותינו "דרך הישר". פירוש הדבר הוא שהכוח אינו נכבש בלבד אלא מצטרף לשורתיו של הכוח שמולו. כל הכוחות שהופנו עד כה להכנעת הצד השני מופנים כעת להשגת מטרותיו של ה"יריב" לשעבר, ומהווים עבורו מכפלת כוח. בדרך זו, היצר הרע הופך בעצמו להיות חלק מעבודת ה', כמו שדרשו חז"ל במשנה (ברכות ט, ה): "פְּכַל לְכַבֵּךְ" (דברים ו, ה) - בשני יצריך, ביצר טוב וביצר רע". זהו כוחה של אחדות הניגודים, המאפשרת להוסיף ולשפר את הטוב באמצעות שימוש נכון בכוחות הרע. כך הלבונה שריחה רע, בצירופה לשאר סממני הקטורת גורמת לתסיסה המסייעת להם להבליט את הריח הטוב שבהם, בעוד שבלעדיה אין בהם די כוח פנימי להבלטה זו.

שתי הדרכים הללו קיימות גם בכיוון ההפוך: האחת, היצר הרע כובש את היצר הטוב, הוא מדכא את קול המצפון והמוסר שבקרב האדם הקורא לו לעשות טוב ולהימנע ממצעים רעים. והדרך הנוספת היא שהוא רותם את היצר הטוב למרכבתו, כפי שאנו רואים בעולמנו שתנועות רצחניות מנצלות רגשות מוסריים של אנשים תמימים על מנת לעשות מעשי רשע.

על כן ישנם שני דרכים בהשאפה להשוואה של התשוקות, שיסודי חיי האדם, הפרטי והחברותי, נבנים עליהן, והם הם הלוקחים את המקום היותר גדול בכל ערכי החיים וסעיפיהם.

המתח בין הערגה לטוב לבין התשוקה לרע "לוקחים את המקום היותר גדול בכל ערכי החיים וסעיפיהם", מפני שהתמודדות זו היא מטרת הבריאה. הבורא רצה להעניק מטובו, ורצה שהאדם יזכה בטוב מכוח מעשיו ולא כמתנת חינם, ולכן שתל בו את היצרים המנוגדים ועל ידי כך הקנה לו את היכולת לבחור בין הטוב לרע. ההתגוששות הקבועה הזו מרעישה כל העת את לבם ומוחם של האדם והחברה, הן מפני שעליהם לקבוע מה נחשב לטוב ומה הוא רע, והן משום שעליהם לבחור בכל זמן בין השניים. בטבעו, האדם מחפש שקט ושלווה, השלמה ונינוחות, והנה כל חייו מלאים בסערות ומכאובים. על כן הוא מנסה להכריע באופן מוחלט את המאבק לאחד משני הצדדים, כך מקווה הוא שחייו יתנהלו על מי מנוחות. הרב מצביע על שתי דרכים שבהן פועל ומודרך האדם:

1 רמח"ל "דרך ה'", ח"א פ"ב, אות ב': "גורה חכמתו, שלהיות הטוב שלם, ראוי שיהיה הנהנה בו בעל הטוב והוא; פירוש - מי שיקנה הטוב בעצמו, ולא מי שיתלווה לו הטוב בדרך מקרה... ועל כן גור וסידה, שייבראו עניני שלמות ועניני חסרון, ותיברא בריה שתהיה בה האפשרות לשני הענינים בשוה, ויותנו לבריה אמצעים, שעל ידם תקנה לעצמה את השלמות ותעדייר ממנה את החסרונות, ואז ייקרא שנתדמתה במה שהיה אפשר לה לבוראה ותהיה ראויה לידבק בו וליהנות בטובו".

הדרך האחד הוא דרך הירידה, כלומר להדריך את האדם בחינוך כזה עד אשר סוף-כל-סוף ישתקע קול אלהים אשר בלבבו, ויהיה כולו יכול להיות מסור לשאיפותיו המוטבעות בעומק חומרו, ויצר הרע של הכעס והתאוה השנאה והזדון שבנפשו, וזאת היא מחשבת הרשעה, המקפלת את החלק היותר חזק שבקיבוצים האנושיים.

הדרך האחת שבה נוקטים ומודרכים אנשים רבים, אולי רוב בני אנוש, היא "דרך הירידה". בדרך זו, הנתפסת כקלה יותר, כמו ירידה במורד לעומת עליה במתלול קשה, הטוב נכנע לרע. האדם הפרטי והקולקטיבי חי חיים טבעיים בלבד, כשהכוח הטבעי המשוחרר והפראי שבו הוא המנחה את החיים. כדי להגיע לידי כך, על האדם להפסיק להיות קשוב למצפון ולמוסר, שהם הקול האלהי הדופק על פתחי לבבו. באופן זה, עולמו של האדם עומד על יסוד הצד החומרי בלבד, והכוחות המקבלים דרור לפעול ומושלים בו הם הכוחות הגסים והנמוכים, יצר הרע הכולל בתוכו כעס, תאוה, שנאה וזדון. כך הולך האדם ומידרדר ב"דרך הירידה". התופעה הזו בולטת בחברות דורסניות המפעילות כוחות אדירים שמביאות את האדם לזלזל בהופעת ה' שבקרבו ולהשתיק את קול אלהים שבלבבו כבר מינקותו. על כן אומר הרב "וזאת היא מחשבת הרשעה, המקפלת את החלק היותר חזק שבקיבוצים האנושיים".

הדרך השניה היא דרך העליה, לבקש לחנך את האדם עד שיבא למרום המטרה, שרק קול האלהים ישמע בלבבו, ורק הטוב האור החסד והאהבה יהיה חלקו, זה הדרך הולך ונכבש לאטו, בצעדים מדודים ואופן חשאי למאד.

המציאות הטבעית הפשוטה היא בעלת השפעה עצומה על האדם הזקוק לעסוק בעולם הגשמי על מנת להתקיים. לעיסוק זה מתלוות תחושות הנאה עזות, בין אם אלו הנאות גשמיות, ובין אם אלו הנאות רגשיות כמו עונג, שמחה, אהבה וכדומה. חוויות אלו ממלאות את נפשו של החווה אותן, ולכן גם אם אין בהן צדדים של איסור, האדם עלול להגיע בעטיין לידי שכחת ה', ולא ישמע את קול ה' אשר בלבבו. אפשר להתמודד עם מציאות זו על ידי קריאה להמעט בהנאות הללו, אבל מלבד שאין זו דרך אלא ליחידי סגולה, מפני שהיא סותרת את הטבע הפשוט, אין זו הדרך הרצויה לכתחילה, שהרי ה' לא ברא כוחות אלו על מנת שהאדם יכבוש וידכא אותם.

לפיכך יש להציע דרך אחרת והיא הדרך שהרב מכנה אותה "דרך העליה". דרך חינוכית זו מעמיקה את ההכרה שמקור המציאות כולה נמצא בטוב ה', ולכן אפשר לחוות את המציאות במלוא עוצמתה ובתנאי שהאדם יעשה הכול לשם שמים. כך תגדל אהבתו לה', שכן הוא

מגייס את הכוחות הטבעיים והפשוטים שבו לעשות רצון ה'. "רק קול האלהים ישמע בלבבו, ורק הטוב האור החסד והאהבה יהיה חלקו". אמנם, מציין הרב, עבודת ה' זו זקוקה לסבלנות מרובה, "זוה הדרך הולך ונכבש לאטו, בצעדים מדודים ואופן חשאי למאד", בשונה מ"דרך הירידה", שכדרכן של ירידות, האדם גולש בה במהירות רבה.

באומות הוגלמה בישראל השאיפה אל השלום העליון, השלום האמתי, שהוא בטוח בנצחוננו, אע"פ שדרכו רחוקה והיא עומדת בקשר מלחמה נגד השאיפה ההפוכה, אשר סופה לפול ולהוכיח את אפסותה לעין כל, ואז יהיה ד' אחד ושמו אחד.

כותרת הפרק שאנו לומדים היא "מהות כנסת ישראל ותכונת חייה", והנה בדברים אלה בא הרב להגדרה נוספת של מהות "כנסת ישראל", והיא "השאיפה אל השלום העליון". אין הכוונה לשלום פוליטי, מדיני או כלכלי הבא לאחר מלחמה, אלא לשלום האמיתי שבין הטוב לבין הרע, כלומר שימוש ברע לצרכיו של לטוב. כדבר הזה מצאנו באיש השלום, אהרן הכהן, שידע על סודה של הקטורת ממלאך המוות, והשתמש בה על מנת להציל את ישראל מהמגיפה. כך מסיימת הגמרא במסכת שבת (פט, א) את תיאור מסירת התורה למשה לאחר הוויכוח עם המלאכים: "מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב ומסר לו דבר... אף מלאך המות מסר לו דבר שנאמר: 'אֵת הַקְּטֹרֶת וְיִכָּפֵר עַל הָעָם' (במדבר יז, יב), ואומר: 'וַיַּעֲמֵד בֵּין הַמַּיִם וּבֵין הַחַיִּים וְגו'" (שם, יג). אי לאו דאמר ליה, מי הוה ידע? כידוע לנו, הקטורת עלולה להרוג אם היא מוקטרת שלא כראוי, אך כשמשמשים בה באופן הנכון היא מהווה כוח של חיים. בסודות שקיבל משה ממלאך המוות, השתמש אהרן איש השלום להמשכת חיים. הנה כאן לפנינו דוגמא נפלאה לייחודו של עם ישראל, ליכולתו לרתום את הרע למרכבת הטוב, כשם שמלאך המוות מסר את סודו למשה רבנו. משום כך הרב קורא ליכולת זו "השלום העליון"; להבדיל מ"שלום תחתון" שפירושו אי קיומם של תחרות ומאבק, הרי "שלום עליון" עניינו שלמות שפירושה איגוד הכוחות זה עם זה, כשהרע מוסר את כוחותיו לטוב.

כאן עובר הרב לדבר על המאבק כנגד הרע בין האומות. אף שאנו רואים בעינינו כוחות רוע עוצמתיים הפועלים בעולם, "השלום האמיתי... בטוח בניצחוננו". זהו מהלך הדורש אורך רוח שכן דרכה של השלמות הזו עד שתגיע למטרתה היא דרך רחוקה וארוכה. שאיפת ישראל למימוש של השלום עומדת כנגד "השאיפה ההפוכה", שאיפותיהן של דתות הבת שיצאו מישראל, הנצרות והאסלאם, בהתמודדותן עם בעיית הרע בעולם. הנצרות שאפה להכניע את העולם כולו לצד הטוב והחסד, אלא שחסד מוחלט בלא מידת הדין המאזנת, מביא חורבן

לעולם, מפני שהוא מתעלם מקיומו של הרע בעולם ולא מתמודד מולו, וכך הרע מציף את העולם. גם שאיפת דת האסלאם לדיכוי כל מה שהיא תופסת בעולם כרע, על ידי כוח הזרוע והסיף, לא תצלח. שאיפת הנצרות והאסלאם "סופה לפול ולהוכיח את אפסותה לעין כל". רק ישראל נושאים את בשורת השלום והשלמות. איננו עוצמים עיניים לנוכח הרע שבמציאות, ואיננו מדברים רק על חסד ואהבה. אנו נכונים להתמודד עם הרשעה באופן שיביא את שיעבוד כוחה לטוב.

"אז יהיה ה' אחד ושמו אחד". אנחנו רואים את כוחות הרע והטוב, את האורות והצללים, אך בניגוד לתפיסות הפילוסופיות במזרח, איננו חושבים שהתרוצצות שני הכוחות הללו בנפש האדם לא תיפסק לעולם. בתפיסה ההרמונית הישראלית עתיד להיוודע כי גם הרע וגם הטוב מקורם בא־להות. ופירוש הדבר הוא שתהיה השלמה בין שני הכוחות, באופן שהרע יסתפח אל הטוב, ויפעל למימוש של הטוב. זו המשימה המוטלת על כתפיהם של המכריזים ערב ובוקר "שִׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד" (דברים ו, ד). הקריאה הנשגבה בשם ה' פירושה להכיר בכך שבעולם בכלל ובנפשנו פנימה ישנם גם טוב וגם רע, לדעת לזהות אותם, וללמוד כיצד לשעבד את הרע לטוב.

תוספות לפסקה ו

ההפריה הנוצרת ממפגש בין ניגודים, היא יסוד רוחני המופיע במקומות רבים בכתבי הרב. בפתיחה ל"אדר היקר" כותב הרב שזמן רב נדרש לאנושות עד שהיא הבינה כי שני גלגלים המתגלגלים לאותו הכיוון לא יוצרים שום דבר חדש, וכי דווקא כוחות מנוגדים זה לזה יוצרים תנועה, ולא בלימה כפי שניתן היה לחשוב. את העיקרון המכני הזה, מבקש הרב להכיל גם על העולם הרוחני והמחשבתי (הראי"ה קוק, אדר היקר, פתיחה):

הכחות הרוחניים, המדות והמחשבות, הם יותר רחוקים מלב בני האדם, ויותר מטושטשים בצירום מן הכחות המעשיים. הרבה צריכה עוד המחשבה האנושית לעמול עד שתכיר את ערכם של כחות המחשבה ואופני שימושם, באותה המדה שהיא עכ"פ נכונה להכיר את הכחות המעשיים שבעולמה... עוד לא התנשאה עד כה להבין גם-כן את אוצר הברכה המוכן מהתנגשות הכחות המחשביים כשהם נפגשים זה בזה במצב הניגוד, - איך שהנה ודוקא הם, לא שלילה, כִּי־אם חיוב וכח חדש ונאזר בעזו הם מולידים, אורח הגון שראוי לקבל פניו באורה וצהלה, בברכת שלום ואהבה.

גם לעולם המחשבה תבוא ברכה גדולה מהמפגש שבין הכוחות המנוגדים. זהו מפגש המחייב את שני הצדדים לביטוי, לחידוד ולזיקוק רעיונות. עוד יש בכוחו לחשוף נדבך נוסף מהשלם, כפי שכותב הרב בדבריו המפורסמים אודות תלמידי החכמים המרכיבים שלום בעולם (עין איה ברכות פ"ט, פסקה שסא):

יש טועים שחושבים שהשלום העולמי לא יבנה כי אם ע"י צביון אחד בדיעות ותכונות. א"כ כשרואים תלמידי חכמים חוקרים בחכמה, וע"י המחקר מתרכיבים הצדדים והשיטות, חושבים שבוהם הם גורמים למחלוקת והפך השלום. ובאמת אינו כן... ואדרבא, העניינים הנראים כמיותרים או כסותרים, כשמתגלה החכמה האמיתית לכל צדדיה יראו שרק ע"י קיבוץ כל החלקים וכל הפרטים, וכל הדיעות הנראות שונות וכל המקצעות החלוקות, דוקא על ידם יראה אור האמת והצדק, ודעת ד' יראתו ואהבתו, ואור תורת אמת...

במבט חיצוני על בית המדרש נראה כי הוא בית מלאכה לייצור פירודים ומחלוקות. כל לימוד של סוגייה פותח בפנינו עולם שלם של גישות ושיטות שונות לכל נושא ונושא בכל אחד ממקצועות התורה. מה לחילוקי הדעות הללו ולשלום, שלעולם נדמה שיש להשיג אותו רק על ידי הסכמות רחבות ויישובי מחלוקות? אלא שבמבט על ניתן לראות כיצד ריבויי הדעות אינם סותרים את השלום, אלא הם השלום עצמו. השלמות היא ליבה של השלום, שהוא אחד משמותיו של הקב"ה. פסיפס הדעות המובעות על ידי תלמידי חכמים בבית המדרש הוא המציג באופן השלם ביותר את הופעת דבר ה' בעולם ששבעים פנים לו.